

HANLIK DÖNEMİ KIRIM ŞAİRLERİ HAKKINDA BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

SOME FINDINGS AND EVALUATIONS ON THE POEMS OF CRIMEAN KHANATE

Cemal KURNAZ¹ - Halil ÇELTİK²

ÖZET

Kırım, önce Altun Ordu Devletinin vilayeti iken, Giraylar soyunun idaresinde hanlığa dönüşmüştür. Hanlığın kurucusu I. Hacı Giray'dır. 1441'de kendi adına para bastırmıştır. Onun yerine tahta geçen I. Mengli Giray (1468-1514), Fatih Sultan Mehmed'e başvurarak hanlığını Osmanlı Devleti'ne bağlamıştır (1475). Kırım, 1783'te Rusların işgâline uğramış, Bükreş Antlaşmasıyla Rusya'ya bırakılmıştır (1812).

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Türkçesi, hanlık döneminde Osmanlılarla artan ilişkiler sonucu, İstanbul Türkçesinin etkisinde gelişmiştir. Hanlık dönemindeki Kırım edebiyatı, divan şiiriyle benzerlik gösterir.

Kırım hanlarının hemen hepsi şiir ve edebiyatla uğraşmıştır. Bu nedenle Kırmılı şairlerin önemli bir bölümünü han veya han soylu şairler oluşturmuştur.

Bu dönemde Kırım'da yetişmiş 54 şair bilinmektedir. Burada söz konusu 54 Kırmılı şair; doğum yerleri, yaşadıkları yüzyıl, yetiştikleri yer, eğitim durumları, memuriyet veya meslek hayatları, görev yaptıkları yerler, tasavvufî eğilimleri, eserleri gibi açılardan değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım edebiyatı, şair, şiir.

ABSTRACT:

While Crimean was a province of Golden Horde, it turned into a khanate in the rule of Giraylar lineage. The founder of the khanate is Hacı Giray I. He coined to his name in 1441. Mengli Giray I., who acceded to throne instead of him, gave his khanate to Ottoman Empire by consulting to Fatih Sultan Mehmet (1475). Crimean was occupied by the Russia and given them via Bucharest treaty (1812).

The Crimean Turkish, which is a branch of Kipchak Turkish developed under the sway of Istanbul Turkish because of the increased relation with Ottomans. Crimean Literature of Khanate period share parallelism with divan poetry.

Almost all of the Crimean khans were interested in poetry and literature. So, khans and noble poems generate the most important part of Crimean poems.

In this period, there were 54 poems. These poems were evaluated in terms of birthplace, their era, the place they grown up, educational status, officialism and profession life, the place they made duty, mystic propensity and their works.

Key Words: Crimean, Crimean literature, poem, poet.

¹ Prof. Dr., Gazi Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, cemal.kurnaz@gmail.com

² Dr., Gazi. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, halilceltik@yahoo.com

Giriş

Kırım, başlangıçta Altun Ordu devletinin bir vilayeti iken, Giraylar soyunun idaresinde bir hanlık haline gelmiştir. Hanlığın kurucusu 1441’de kendi adına para bastıran I. Hacı Giray kabul edilir. Daha sonra I. Hacı Giray (ö.1466)’ın yerine tahta geçen I. Mengli Giray (1468-1514), Fatih Sultan Mehmed’e başvurarak hanlığını Osmanlı Devleti’ne bağlamıştır (1475). Uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalan Kırım, 1783’te Rusların işgâline uğramış, 1812 yılındaki Bükreş Antlaşması sonucunda da Rusya’ya bırakılmıştır.

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Türkçesi, bu dönemde Osmanlılarla artan ilişkilere paralel olarak büyük ölçüde İstanbul Türkçesinin etkisinde gelişmiştir. Bu münasebetle Hanlık dönemi Kırım Edebiyatı Osmanlı edebiyatı ile benzerlik gösterir. 19. yy. dan itibaren, diğer Türk bölgelerinde olduğu gibi Kırım’da da Batı tarzı edebiyat ağırlık kazanmıştır.

Şairlerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

Kaynaklarda hanlık döneminde yaşamış 54 Kırımlı şair bulunmaktadır. Yeni araştırmalar yapıldıkça bu sayının artacağı tahmin edilebilir.

Kırım edebiyatı 16.yy.dan itibaren önemli gelişme göstermiştir. 13.yy. ve 14.yy.da yaşamış birer şairin adını bilmekteyiz: Ali ve Mahmud. 15.yy.da yaşamış hiçbir şair bilmiyoruz. Bu, açıklanmaya muhtaç bir durumdur. 16.yy.da 9, 17.yy.da 18, 18.yy.da 15, 19.yy.da ise 10 şair vardır.

Yüzyıl	Sayı	%	Şairler
13	1	1,85	Ali
14	1	1,85	Mahmud
16	9	14,8	Abdülbâki Bakâyî (ö.1591), Devlet Giray (ö.1577), Ebûbekir Âlî (ö.1605), Kefeli Hüseyin (ö.1603), Mahmud (ö.1582), Mengli Giray Han I. (ö.1513), Müdâmî (ö.1540), Saadet Giray (ö.1537), Tâlibî Çelebi (ö.16.yy.)
17	18	35,2	Abdullah Afifüddin (ö.1640), Abdülaziz İzzî (ö.1640), Alican Âlî (ö.1703), Bahadır Giray Han/Rezmî (ö.1641), Bahçesaraylı Hüseyin (ö.1660), Bora Gazi Giray Han/Gazâyî (ö.1607), Edib Efendi (ö.17.yy.), Haydarzâde Mehmed Feyzî (ö.1614), Hüseyin De’bî (ö.1639), Lütfullah (ö.1703), Mehmed Giray (ö.1674), Saadet Giray/Ârifî (ö.1635), Selim Giray (ö.1704), Seyyid Abdülkerim Şerîfî (ö.1639), Seyyid Derviş Mehmed (ö.1671-72), Seyyid Derviş Mehmed Şefîî (ö.1671-72), Seyyid Musa Kelîmî (ö.1644), Terkî (ö.1674)

18	15	27,8	Âşık Ömer (ö.1707), Can Muhammed Lâyih (ö.1748), Fûrûgî (ö.18.yy.), Hanzâde Hanım (ö.1724?), Mehmed Fakrî (ö.1721?), Mehmed Kırımî (ö.1708-9), Mehmed Rızâ (ö.1757), Mengli Giray Han II./Nevâî (ö.1739), Mustafa Gevherî (ö.1717?), Mustafa Rahmî (ö.1751), Ömer Besim (ö.1781), Rahmetullah Şerif (ö.1721?), Selim Divâne (ö.1757), Şahin Giray (ö.1787), Şahin Giray/Şâhî (ö.1712)
19	10	18,5	Abdullah Râmiz (ö.1812), Ebûbekir Rif'at (ö.1831?), Halim Giray (ö.1824), İsmail Ferruh (ö.1840-41), Mehmed Fâzıl Paşa (ö.1882), Mehmed Nüzhet (ö.1887), Salih Nesîm (ö.1842), Şahbaz Giray/Sîretî (ö.1836), Zekeriyâ Nigâh (ö.1819), Zîver (ö.1829)
	54	100	

Şairler ve Şehirler

Kaynaklarda şairlerden 34'ünün sadece Kıımlı olduğu belirtilmiştir. Şairlerden 12'si Kefeli, 4'ü Bahçesaraylı, 1'i Gözlevelidir. Han ve Han soylu şairlerin Bahçesaraylı olduğunu göz önüne aldığımızda 18 şairin Hanlığın başkentinden olduğu anlaşılır. 2 Şair İstanbul'dan, 1 şair ise Harezmi taraflarından gelerek Kıırm'a yerleşmiştir. Bazı şairlerin Kıırm kökenli bir aileye mensup oldukları söylenmiştir.

Aslen İstanbullu olan Derviş Mehmed seyahat amacıyla Kıırm'a gitmiş ve bu münasebetle Kıırmî mahlasını almıştır.

İstanbul doğumlu olan ve Bursa'da kadılık yapan Salih Nesim, padişah imamı Kıımlı Ahmed Kâmilî Efendi'nin oğludur.

Müderis, Bosna nakîbüleşraf kaymakamı ve Belgrad mollası olup mirli-vâliğe kadar yükselen ve İstanbul'da ölen Mehmed Fâzıl Paşa, Kefeli Ebu'l-bekâ soyundandır.

Mehmed Nüzhet İstanbul doğumlu olmakla birlikte aslen Kıımlı bir şairdir. Maarif Nezâreti mektupçuluğu, Matbaa-ı Âmire ve Matbuat müdürlüklerinde bulunmuş, Sivas'ta ölmüştür.

Bazı şairler öğrenim amacıyla veya çeşitli görevler sebebiyle Kıırm'dan uzakta yaşamışlar ve oralarda vefat etmişlerdir.

Bahçesaray doğumlu olan Vecîhî (ö.1071/1660), İstanbul'da tanınmış, Divan-ı hümâyûn kâtipliği ve Kara Mustafa Paşa'nın mühürdarlığı görevlerinde bulunduktan sonra İstanbul'da ölmüştür.

Yine Bahçesaray doğumlu olan Lütfî de İstanbul'da öğrenim görmüş, Tatar Lütfî diye tanınmış, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'den mülâzım olduktan sonra müderrislik ve kadılık yapmış, İstanbul'da ölmüştür.

Mezarı İstanbul'da olan şairlerin sayısı 8'dir: Saadet Giray, Haydarzâde Şeyh Mehmed Feyzî, Bahçesaraylı Lütfî, Hâfız Mehmed Lâyih, Vak'anüvis Mustafa Rahmî Efendi, Ömer Besim, Zekeriyâ Nigâh, Ferruh, Vecîhî.

Kefeli Hüseyin, Abdülaziz İzzî ve Ebûbekir Rif'at, Mekke'de; IV. Mehmed Giray, Dağıstan'da; Selim Divâne, Köprülü'de; Şahin Giray, Rodos'ta; Halim Giray, Çatalca'da; Mehmed Nüzhet, Sivas'ta vefat etmiştir.

Memleket	Sayı	%	Şair
Bahçesaray	4	7,407	Hüseyin, Lütfullah, Mustafa Rahmî, Ebûbekir Âlî
Gözleve	1	1,852	Âşık Ömer
Harezmi	1	1,852	Ali
İstanbul	2	3,704	Mehmed Kırmî, Salih Nesim
Kefe	12	22,22	Abdülaziz İzzî, Abdülbâki Bakâyî, Haydarzâde Mehmed Feyzî, Kefeli Hüseyin, Mahmud, Mehmed Fâzıl Paşa, Müdâmî, Seyyid Abdülkerim Şerîfî, Seyyid Derviş Mehmed, Seyyid Derviş Mehmed Şefîî, Seyyid Musa Kelimî, Tâlibî Çelebi
Kırım	34	62,96	Abdullah Afifüddin, Abdullah Râmiz, Alican Âlî, Bahadır Giray Han (Rezmî), Bora Gazi Giray Han (Gazâyî), Can Muhammed Lâyih, Devlet Giray, Ebûbekir Rif'at, Edib Efendi, Fürûgî, Halim Giray, Hanzâde Hanım, Hüseyin De'bî, İsmail Ferruh, Mahmud, Mehmed Fakrî, Mehmed Giray, Mehmed Nüzhet, Mehmed Rızâ, Mengli Giray Han I., Mengli Giray Han II. (Nevâî), Mustafa Gevherî, Ömer Besim, Rahmetullah Şerif, Saadet Giray, Saadet Giray (Ârifî), Selim Divâne, Selim Giray, Şahbaz Giray (Sîretî), Şahin Giray, Şahin Giray (Şâhî), Terkî, Zekeriyâ Nigâh, Zîver

Bazı şairler, çeşitli Osmanlı şehirlerinde bulunmuşlardır. Bunların en başında 9 şairin kaldığı İstanbul yer alır. Rodos'ta 4, Yanbolu, Şam ve Bursa'da 2'şer şairin bulunduğunu bilmekteyiz. 1'er şairin uğradığı yerler ise şunlardır: Anadolu, Kıbrıs, Rumeli, Bosna, İran, Mekke, Sinop, Siroz, Tekirdağ, Konya, Üsküp, Çatalca, Yanbolu.

Kefeli Seyyid Musa Kelmî, Ebûbekir Rif'at, Ferruh ve Ömer Besim, İstanbul'da öğrenim görmüşlerdir. Halim Giray, III. Selim zamanında İstanbul'a gelerek şairlerle dostluk kurmuştur.

Öğrenim için Bursa'ya gelerek Ahmed Paşa ile tanışmış olan Ebûbekir Âlî, Türkiye'den bazı âlimlerin Kırım'a gitmelerini istemiş, Kırım'dan da Türkiye'ye öğrenci göndermiştir.

Ebûbekir Rif'at, bazen Osmanlı olmaktan şikâyet etmiş, bazen de İstanbul'un kıymetini bilememekten yakınmıştır.

Aslen Kırmılı olan Mehmed Nüzhet, İstanbul'da doğmuş, Kıbrıs, Sayda ve Sivas'ta bulunmuştur.

Halim Giray, bir süre "kalgay"lık görevinde bulunduktan sonra Çatalca'ya yerleşmiştir.

Selim Giray, bir süre Silivri civarında Kadıköy'deki çiftliğinde yaşamış, bir süre de Siroz'da oturmaya mecbur edilmiştir.

IV. Mehmed Giray, Şahin Giray, Selim Giray ve II. Mengli Giray, Rodos'ta sürgün olarak yaşamışlardır.

Kırım Harici Gittiği Yer	Adet	%	Şair
İstanbul	9	34,6	Abdullah Afifüddin, Lütfullah, Mahmud, Mehmed Paşa, Ömer, Ömer (Besim), Rahmetullah, Saadet Giray, Seyyid Musa
Rodos	3	11,5	Mehmed Giray, Mengli Giray Han II., Selim Giray
Yanbolu	2	7,69	Bahadır Giray Han, Selim Giray
Şam	2	7,69	Mustafa (Gevherî), Abdülbâki
Bursa	2	7,69	Tâlibî Çelebi, Mustafa (Gevherî)
Mekke	1	3,85	Hüseyin
Kıbrıs	1	3,85	Mehmed (Nüzhet)
Sinop	1	3,85	Abdülaziz
Tekirdağ	1	3,85	Ebûbekir
Anadolu	1	3,85	Abdülbâki
Konya-İran	1	3,85	Mustafa Rahmî
Rumeli-Bosna-Üsküp	1	3,85	Selim Divâne
Çatalca	1	3,85	Halim Giray
	26	100	

Şair-Eser İlişkisi

Şairlerden 12'sinin divanı, 2'sinin divançesi bulunduğu bilinirken, 40 şairin divanının olup olmadığı belli değildir. Bunlardan 37'si sadece şiirleriyle tanınırken, 17'sinin şiir dışında yazdığı eserler de bulunmaktadır.

Müdüâmî'nin Divan'ından başka Menâkıb-ı Emir Buhârî isimli mesnevisi, Bora Gazi Giray'ın da Kırım Tatarcası ile Fuzûlî'nin Beng ü Bâde'sine nazire olan bir *Gül ü Bülbül* mesnevisi vardır. Ayrıca Hoca Sadeddin Efendi, Ganizâde Nâdirî ve Kefeli Hüseyin Efendi'ye yazdığı manzum ve mensur Arapça, Türkçe mektupları da bulunmaktadır.

Kefeli Mahmud'un, Hanefî âlimlerin biyografilerine dair kısaca Ketâib diye bilinen *Ketâibü A'lâmi'l-ahbâr min Fukahâ Mezhebi'n-nu'mâni'l-muhtar* isimli meşhur eserinden başka Arapça ve Türkçe bazı risaleleri vardır.

Kefeli Hüseyin Efendi, Buhârî'yi şerh etmiş, yapılan diğer şerhlere eleştiriler yazmıştır. Gülistan şerhi de vardır. Râznâme adında, çeşitli olaylar mü-nasebetiyle değişik divanlardan bakılan fallarla ilgili anekdotların anlatıldığı bir eseri daha bulunmaktadır (Kefeli Hüseyin, Râz-nâme, Haz. İsmail Hakkı Aksoyak, Journal of Turkish Studies, Volume XIII, Harvard University, 2004).

Haydarzâde Şeyh Mehmed Feyzî'nin Risâle fi-Cevâzı Devrânî's-sûfiyye, Şerhu Hadîs-i Erbaîn Ravzau'l-ibâd, Risâle fi-Hakkî'l-hamr, Hadâiku'l-ahyâr fi-Hakâyiki'l-ahbâr isimli eserleri vardır.

Kefeli De'bî Hüseyin Çelebi, şiirleri yanında inşâsı ile de tanınmıştır. Ebû-bekir Rif'at'ın Divan (Bulak 1254)'inin baş tarafında münşeati bulunmaktadır.

Kefeli Şerif Musa'nın şiirleri yanında *Şemsü't-tevârih* isimli bir eseri ve Vecîhî'nin de Divan'ından başka 1047/1637-1072/1661-62 arasındaki olayları anlattığı bir de Tarih'i vardır.

Mehmed Fakrî, Hoca Abdullah Ensârî-i Herevî'nin *Menâzili's-sâirîn* isimli eserini tercüme etmiştir.

Vak'anüvis Mustafa Rahmî Efendi, 1160/1747 tarihinde İran sefiri tayin olunan Giritli Hacı Ahmed Paşa'nın maiyetinde İran'a gidip gelmiş, bu görev sırasındaki gözlemlerini *Sefâretnâme-i İran* isimli eserinde toplamıştır.

Selim Divâne'nin şiirlerinden başka *Burhanü'l-ârifîn ve Necâtü'l-gâfilîn* (Hazl.: Halil Çeltik ve Mümine Ceyhan Çakır, Ankara 2005) ve *Miftâhü Müşkilâti'l-ârifîn Âdâbu Tarîki'l-vâsilîn* isimli iki mensur eseri vardır (Haz. Mustafa Tatçı, MEB Yay., İstanbul 1996; İki kitabın birleştirilmiş basımı da vardır: Kırımlı Selim Divâne, *Âriflerin Delili Müşkillerin Anahtarı*, Hazl. Mustafa Tatçı-Halil Çeltik, Akçağ Yayınları, Ankara 2004).

Halim Giray'ın Divan'ı yanında Kırım hanlarının biyografilerini yazdığı *Gül-bün-i Hânân* isimli bir eseri vardır (İstanbul 1287, 1327; Erzurum, 1990).

Ferruh'un *Mevâkib* isimli bir tefsiri vardır.

Mehmed Nüzhet'in şiirleri dışındaki eserleri şunlardır: 1. *Terceme-i İzhâru'l-hak*: Hindli Rahmetullah Efendi'nin İzhâru'l-hak adlı eserinin ilk cildinin tercümesidir. 2. *Muhtasar İnşâ*, İst. 1870. 3. *Kirli Çıkkı*, İst. 1878. 4. *Letâifü'l-muhad-darât*.

Kırımlı bir sülaleye mensup olan Mehmed Fâzıl Paşa'nın *Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ* isimli bir eseri vardır.

Divan	Sayı	%	Şair
Divan Sahibi	12	22,2	Âşık Ömer, Bahçesaraylı Hüseyin, Ebûbekir Rif'at, Halim Giray, Haydarzâde Mehmed Feyzî, Mehmed Fâzıl Paşa, Mustafa Gevherî, Mustafa Rahmî, Müdâmî, Ömer Besim, Selim Divâne, Seyyid Musa Kelîmî,
Divançe Sahibi	2	3,7	Abdullah Râmiz, Bora Gazi Giray Han (Gazâyî)
Divansız	40	74,1	

Divan Dışında Eseri Olanlar	Ali, Abdullah Afifüddin, Bora Gazi Giray Han, Ebûbekir, Halim Giray, Haydarzâde Mehmed, Hüseyin, Hüseyin, İsmail, Mahmud, Mehmed (Nüzhet), Mehmed (Fakrî), Mehmed Giray, Mehmed Paşa, Mustafa Rahmî, Müdâmî, Selim, Seyyid Musa
------------------------------------	---

Şairlerin Meslekleri

Kırım şairleri içinde han veya han soylu şairlerin sayısı 14'tür: I. Mengli Giray, Saadet Giray (I. Mengli Giray'ın oğlu), Devlet Giray, Bora Gazi Giray, Saadet Giray (II.Gazi Giray'ın oğlu), Bahadır Giray, IV.Mehmed Giray, Selim Giray, Şahin Giray (Selim Giray'ın oğlu), II.Mengli Giray, Hanzâde Hanım, Şahin Giray (Topal Ahmed Giray'ın oğlu), Halim Giray, Şahbaz Giray.

Bunlardan Bora Gazi Giray Han (Gazâyî) aynı zamanda talik hattatı ve müzisyendir. Her türlü çalgıyı çalabilirdi. Bayatî Araban peşrevi, hüzzam peşrevi, mâhur peşrevi ve saz semaisi gibi pek çok besteleri vardır.

Kırım şairleri iyi öğrenim görmüştür. Müftülük, müderrislik, kâtiplik gibi meslek sahipleri yanında, devletin üst kademelerine kadar yükselenler de bulunmaktadır. Kırım şairleri içinde ümmî olduğu söylenen bir şair de vardır: Yavuz Selim çağında yaşamış olan Kefeli Tâlibî Çelebi. Latifî, onun ümmî olduğu hâlde güzel şiirler söylediğini ifade eder.

Çeşitli mesleklere mensup şairler içinde Seyyid Musa Kefîmî ve Şerif Musa'nın Kefe'de müftülük yaptıkları bilinmektedir.

Bahçesaraylı Mehmed Rızâ, kadılık ve nakîbüleşraflık görevlerinde bulunmuştur.

Selim Divâne, bir Kadîrî müşdididir. Genç yaşta İstanbul'a gelerek medrese eğitimi almış, Bosna'ya kadı tayin edilmiştir. Bu arada tanıdığı Şeyh Muhammed Efendi'ye intisap edip kadılığı bırakmıştır.

Hâfız Mehmed Lâyih, Sadrâzam Elmas Mehmed Paşa'nın imamlığını yapmış, İstanbul kadılığında bulunmuş ve Anadolu kazaskerliğine yükselmiştir. Aynı zamanda hattattır.

Vak'anüvis Mustafa Rahmî Efendi, Mehmed Paşa'ya mühürdar olmuş, Tersâne-i Âmire'de kâtiplik yapmıştır.

Ebûbekir Rif'at, bazı vezirlerin divan efendiliğinde ve Necip Paşa'nın kâtipliği görevinde bulunmuştur.

Ömer Besim, Kethüdâ kaleminde yetişip hâcegândan olmuş, Silahtar kâtipliği başta olmak üzere çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur.

Abdullah Râmiz Paşa, Mahmut Paşa mahkemesinde başkâtiplik, Mısır seferinde ordu kadısı naipliği görevlerinde bulunmuş, sonradan hâcegân zümresine katılmış, Alemdar Mustafa Paşa ile İstanbul'a gitmiş ve Kaptan Paşa olmuştur.

Mehmed Fâzıl Paşa, iyi bir öğrenimin ardından müderris olmuş, sonradan Bosna nakîbüleşraf kaymakamı, Belgrad mollası olup mirlivâliğe kadar yükselmiştir.

Kefeli Hüseyin De'bî Çelebi, yeniçeridir.

Meslek	Sayı	%	Şair
Han	9	30	Bahadır Giray Han (Rezmî), Devlet Giray, Mehmed Giray, Mengli Giray Han I., Saadet Giray, Saadet Giray (Ârifî), Selim Giray, Şahin Giray, Şahin Giray (Şâhî)
Kâtip	4	13,3	Fürûgî, Bahçesaraylı Hüseyin, Mustafa Rahmî, Ömer Besim
Şeyh	2	6,67	Abdullah Afifüddin, Abdülaziz İzzî
Kadı	4	13,3	Mahmud, Rahmetullah Şerif, Can Muhammed, Salih Nesim
İmam	2	6,67	Can Muhammed, Salih Nesim

Müderriş-Kadı	2	6,67	Kefeli Hüseyin, Lütfullah
Han, Hattat, Müzisyen	1	3,33	Bora Gazi Giray Han (Gazâyî)
Kadı- Nakîbüleşraf	1	3,33	Mehmed Rızâ
Kadı-Şeyh	1	3,33	Selim Divâne
Kaptan Paşa	1	3,33	Abdullah Râmiz
Kâtip-Tarihçi	1	3,33	Bahçesaraylı Hüseyin
Matbuat Müdürü	1	3,33	Mehmed Nüzhet
Mesnevihan	1	3,33	Abdülbâki Bakâyî
Müftü	1	3,33	Seyyid Musa Kelîmî
Nakîbüleşraf- Kaymakam- Mirlivâ	1	3,33	Mehmed Fâzıl Paşa
Toplam	30		

Han ve Han Soylu Şairler

Kırım şairleri içinde han veya han soylu şairlerin sayısı 14'tür: I. Mengli Giray, Saadet Giray (I. Mengli Giray'ın oğlu), Devlet Giray, Bora Gazi Giray, Saadet Giray (II. Gazi Giray'ın oğlu), Bahadır Giray, IV. Mehmed Giray, Selim Giray, Şahin Giray (Selim Giray'ın oğlu), II. Mengli Giray, Hanzâde Hanım, Şahin Giray (Topal Ahmed Giray'ın oğlu), Halim Giray, Şahbaz Giray.

Kırım hanları da Osmanlı sultanları gibi genellikle şiirle uğraşmıştır. Bunlardan ilki I. Mengli Giray (ö.1513)'dir. O, Kırım hanlarından ilk defa Osmanlı tabiiyetine giren zattır. Hacı Giray Han'ın oğludur. Babasının ölümünden sonra Kırım hanlığına geçmişse de oğullarıyla giriştiği savaşta yenilerek Cenevizlilere sığınmıştır. Ceneviz gemilerinden birinde esirken Fatih Sultan Mehmed zamanında Türk askeri tarafından kurtarılarak Osmanlı devleti namına Kefe'ye giden Gedik Ahmed Paşa tarafından tekrar hanlığa getirilmiştir. Kırım'da pek çok cami ve medrese gibi hayratı vardır. Şairliğiyle de tanınmış olup Kırım Tatar Türkçesiyle zamanına göre oldukça düzgün şiirler yazmıştır (Gövsa 1946: 255).

I. Mengli Giray'ın oğlu olan Saadet Giray da âlim ve şairdir. 1492'de Kırım'da doğmuş, 1537'de İstanbul'da ölmüştür (Şemseddin Sâmî 1306-16: IV/2564).

Mübarek Giray'ın oğlu, Mengli Giray'ın torunu olan Devlet Giray (ö.1577) şairdir. 1551'de Kırım hanı olmuştur. 26 Yıllık saltanatının ardından 1577 tarihinde vebadan vefat etmiştir. Bahçesaray'daki Han Camii hazîresinde metfundur (Şemseddin Sâmî 1306-16: III/2183; Tuman 2000: I/283; Gövsa 1937: I/334).

Devlet Giray Han'ın oğlu ve İslâm Giray Han'ın kardeşi olan Bora Gazi Giray Han (ö.1607) şiirlerinde Gazâyî mahlasını kullanmıştır. Kırım hanlarının en önemlilerindedir. Ağabeyi Mehmed Giray Han'ın emrinde doğu seferine giderken, ağabeyinin aniden Kırım'a dönmesi üzerine, kardeşi Kalgay Âdil Giray ve üç yüz askerle birlikte serasker Osman Paşa'nın emrine girmiş ve İran sınırında Acem ordusunu izlemekle görevlendirilmiştir. Ancak, yapılan savaşta İranlılara esir düşmüştür. Bora Gazi Giray, yedi yıl süren esaret hayatından sonra kaçarak Erzurum'a, oradan da İstanbul'a gelmiştir. Bu sırada İslâm Giray öldüğü için Osmanlı devleti tarafından Kırım hanı tayin edilmiştir (1587-88). 1591 yılında Moskova surları önündeki bir savaşta yaralanarak Bora unvanını almıştır.

Bora Gazi Giray mert, kahraman, fazilet sahibi, ilim ve edebiyata düşkün bir kimsedir. Türkçe yanında Arapça ve Farsçayı şiir ve yazı yazacak kadar bilmektedir. Osmanlı Türkçesi yanında, Kırım Tatarcası ile yazılmış şiirleri de vardır. Hem ta'lik hattatı hem musikîşinastır. Her türlü çalgıyı çalabilmektedir. Bayatî Araban peşrevi, hüzzam peşrevi, mâhur peşrevi ve saz semaisi gibi pek çok bestesi vardır.

Bora Gazi Giray 1607 yılında Akmescit'te elli beş yaşında vebâdan ölmüştür. Mezarı Bahçesaray'da babasının türbesindedir.

Eserleri: 1. *Divançe*: İ. Hikmet Ertaylan tarafından yayımlanmıştır (*Gâzi Geray Han, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1958, s. 65-89). 2. *Gül ü Bülbül*:: Fuzûlî'nin Beng ü Bâde'sine nazire olan bir mesnevîdir. Kırım Tatarcası ile yazılmıştır. 3. *Mektuplar*: Hoca Sadeddin Efendi, Ganizâde Nâdirî ve Kefeli Hüseyin Efendi'ye yazdığı manzum ve mensur Arapça, Türkçe mektupları olduğu bilinmektedir (Kâtib Çelebi 1286-87: I/204; Müstakimzâde, 330; Ertaylan 1958; Halim Giray 1990: 59-68; Şemseddin Sâmî 1306-16: V/3240; Mehmed Süreyya 1308-11: III/614; Bursalı Mehmed Tahir 1333-42: II/348; Abdullahoğlu 1932; Tuman 2000: II/729; İnalçık 1964: 734; Tansel 1964: 737; Gövsa 1937: II/587).

Kırım hanlarından Saadet Giray (ö.1635), Ârifî mahlasıyla şiirler yazan bir şairdir. II. Gazi Giray'ın oğludur. 1635'te şehit olmuştur (İsmail Beliğ 1985: 311; Halim Giray 1990: 12; Şemseddin Sâmî 1306-16: IV/2564; Tuman 2000: I/427).

Şiirlerinde Rezmî mahlasını kullanan Bahadır Giray Han (ö.1641), Selâmet Giray Han'ın oğludur. Babasının hanlığı zamanında rehin olarak İstanbul'a gönderilmiş, daha sonra Yanbolu kasabası kendisine has olarak verilmiştir. Burada ilim ve irfan sahiplerinin sohbetlerinde bulunarak onlardan yararlanmıştı.

Bahadır Giray 1638-39'da padişah tarafından Kırım hanlığına tayin edilmiştir. Kuşatma altındaki Azak Kalesi'ni, Rus Kazaklarından kurtardıktan sonra, Kırım'a dönmüştür. Burada kırk yaşında vebâdan ölmüştür (1640-41). Mezarı babasının türbesindedir.

Bahadır Giray güzel yüzlü, temiz sözlü bir kişidir. Belîğ onun mahlasını Remzî olarak gösterir. Eşi Hanzâde Hanım da babası gibi şairdir (Rızâ 1986: 42; Âsım, 10; Mücîb 1997: 15; Safâyî, 84; İsmail Belîğ 1985: 173-74; Şeyhî 1989: I/170; Seyyid Muhammed Rızâ 1832: 150; Halim Giray 1990: 89-93; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 24-25; Tuman 2000: I/333).

Kırım Hanı IV. Mehmed Giray (ö.1674), Selamet Giray'ın oğludur. Bahadır Giray'dan sonra Kırım hanı olmuştur (1642). Üç yıl sonra görevden alınarak Rodos'a sürülmüştür. İslâm Giray'ın vefatından sonra ikinci kez tahta oturmuştur (1654). On iki yıl hanlık yaptıktan sonra, azledilince Dağıstan'a kaçmış, 1674'te burada ölmüştür.

IV. Mehmed Giray'ın mahlası Kâmil'dir. Âşık tarzında, hece vezniyle, tasavvufî konularda şiirleri vardır. Bazı şiirleri Gevherî'ye isnat edilmiştir (Seyyid Muhammed Rızâ 1832: 177; Tansel 1967: 647-65; Tansel 1971: 45-47).

Bahadır Giray'ın oğlu Selim Giray Han (ö.22 Temmuz 1704) da şairdir. Babası öldüğünde çok küçük olduğundan, Ablan kabilesi emirlerinden Mirzaş Ağa'nın terbiyesine verilmiştir. Sonraları amcası İslâm Giray'ın himayesine girmiş, onun vefatından sonra Âdil Giray zamanında Kırım'dan Yanbolu kazasının Çölmek köyüne göçerek buraya yerleşmiştir. Âdil Giray zamanında Kırım'dan göçen mirzaların padişaha sundukları arzular üzerine Nisan 1671 sonlarında Kırım hanı tayin olunmuştur. IV. Mehmed'in Kamanîçe savaşında askerleriyle birlikte büyük hizmetler gören Selim Giray Han'ın Osmanlılar yanında değeri ve itibarı artmıştır. Bazı sebeplerden dolayı 1678'de hanlıktan çekilip bir süre Rodos'ta kalmıştır.

Selim Giray Han, büyük bir ordu ile Kırım'a saldıran Rusları geri püskürtmüştür. Bu sırada Osmanlıların Nemçe seferine çağrılmıştır. Burada büyük yararlıklar göstermiş, Hersek voyvodasını esir etmiştir. Bunun üzerine padişah tarafından Edirne'de kabul edilerek hil'atler ile taltif edilmiştir. Sâbit,

Gazânâme'sinde onun buradaki savaşlarını anlatır. Bu tarihlerde, çok sevdiği oğlu Nureddin Azamet Giray'ın ölümüne çok üzülen Selim Giray, tahtı amcasının oğlu Saadet Giray'a bırakarak hacca gider. Hac dönüşü, halkın ısrarı üzerine 1692'de üçüncü kez tahta geçer. Bir süre sonra sadrazamla birlikte Edirne'ye davet edildiğinde oldukça yaşlanmıştır. Padişaha görevden çekilmek istediğini bildirir. Yerine oğlu Kalgay Devlet Giray han olur. Selim Giray, bu tarihten sonra Silivri civarında Kadıköy'deki çiftliğinde yaşamaya başlar. Kendisine yıllık 1000 lira maaş bağlanır. Mart 1701'de, bazı tezvirât sonucu oğlu ile arasına soğukluk girer. Oğlunun isteği üzerine Siroz'da oturmaya mecbur edilir. 1702'de padişah tarafından yeniden Kırım hanlığına getirilir.

Selim Giray Han, 22 Temmuz 1704 günü 73 yaşında ölür. Bahçesaray'daki Han Câmii'nin avlusuna gömülür.

Selim Giray, Arapça ve Farsça'yı iyi bilir. Hafızdır. Mevlevî'dir. Mesnevî'yi ezberlediği söylenir. Hafız Post ve İtrî gibi sanatçıları korumuştur.

Selim Giray, Kırım hanlarının en önemlilerindedir. Osmanlı padişahlarından IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed devirlerinde yaşamış, her birinden iltifat görmüştür. Osmanlıların her seferine katılmış, hepsinde başarılı olmuştur. Sâbit, Selim Giray'ın Rus ve Leh ordusuna karşı Perkop zaferini kazanması üzerine Zafernâme isimli mesnevîsini yazmıştır (İstanbul 1881; 1893). Dört kez han olmasına rağmen öldüğünde ancak 20 000 kuruş para bırakmıştır (Âşık Çelebi 1994: 52; Safâyî, 127; Sâlim, 85; İsmail Belîğ 1985: 144; Şeyhî 1989: II/466; Müstakimzâde, 258; Halim Giray 1990: 108-119; Şemseddin Sâmî 1306-16: IV/2622; Mehmed Sirâceddin, 56-57; Tuman 2000: I/449; Öztuna 1984: XXVIII/394).

Şahin Giray (ö.1712), şiirlerinde Şâhî mahlasını kullanmıştır. Kırım hanlarından Selim Giray'ın oğludur (İsmail Belîğ 1985: 222).

Kırım hanlarından II. Mengli Giray Han (1682-10 Aralık 1739), Hacı Selim Giray Han'ın oğludur. 1724'te Kırım hanı olmuştur. 1730'daki Patrona Halil isyanında hanlıktan ayrılmış ve Rodos'a sürülmüşse de 1737'de tekrar Kırım hanı olmuştur. 10 Aralık 1739 tarihinde vefat etmiştir. Bahçesaray'da Han Câmii hazînesine ecdâdının yanına gömülmüştür. Tasavvufa meyillidir. Kırım'da cami ve Halvetî tekkesi, Tatarpınarı'nda medrese ve İstanbul Tophane'de bir Gülşenî tekkesi yaptırmıştır. Kılıç ve kalem kullanmada maharetlidir. Şiirlerinde Nevâî mahlasını kullanmıştır (Halim Giray 1990: 167; Fatin 1271: 381; Şemseddin Sâmî 1306-16: VI/4453; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 25; Tuman 2000: II/982; Gövsa 1946: 255).

Gazi Giray'ın kızı olan Hanzâde Hanım, Rezmî mahlasıyla şiirler yazan Bahadır Giray (ö.1641)'in eşidir. Bahadır Giray hakkında bilgi veren kaynaklar, Hanzâde Hanım'ın da şair olduğunu söylemekle yetinirler. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 18. yy.ın ilk çeyreğinde yaşamıştır (Rızâ 1986: 42; Âsım, 10; Mücib 1997: 15; Safâyî, 84; İsmail Beliğ 1985: 173-74; Şeyhî 1989: I/170; Seyyid Muhammed Rızâ 1832: 150; Halim Giray 1990: 89-93; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 24-25; Tuman 2000: I/333).

Sahip Giray Han'ın kardeşi ve Topal Ahmed Giray'ın oğlu olan Şahin Giray (ö.1786-7), kardeşinin ölümünden sonra 1777'de Kırım hanı olmuştur. 1782'de Kırım halkının ayaklanması sonucu Rusya'ya sığınmıştır. Daha sonra yeniden tahta geçmiştir. Kırım'ın Ruslarca işgaline sebep olmuştur. Bu sefer de 1786/87'de Osmanlı Devleti'ne sığındıysa da, Rodos'a sürülerek, 1786/1787'de burada idam edilmiştir. Kaynaklar şairlik kabiliyeti olduğunu söylerler (Şemseddin Sâmî 1306-16: IV/2840; Muallim Naci 1996: 325; Gövsa 1937: IV/1481).

Kırım Hanlarından Şahbaz Giray'ın oğlu Halim Giray (1772-1824), şiirde Halîmî mahlasını kullanmıştır. Sultan III. Selim zamanında İstanbul'a gelmiş, burada şairlerle dostluk kurmuştur. Bahadır Giray'ın emrinde "kalgay"lık görevine tayin edildiyse de, bir süre sonra geri dönerek Çatalca'ya yerleşmiştir. Ferhat Paşa Câmîi hazîresine gömülmüştür. Halîmî mahlasıyla ve Osmanlı Türkçesiyle şiirler yazarak devrinde meşhur olmuştur. Bazı şiirlerinden Kadîrî tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır (Ârif Hikmet, 16; Fatin 1271: 73; Muallim Naci 1996: 285-87; Mehmed Süreyya 1308-11: II/243; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 21-22; Bağdadlı İsmail Paşa 1945: 499; Babinger 1992: 372-373; Tuman 2000: I/219; Gövsa 1937: II/663; Gölpınarlı 1970: XVIII/390).

Eserleri: 1. *Divan*: Oğlu Şahbaz Giray tarafından düzenlenmiştir. Eski (İstanbul 1257) ve yeni harflerle yayımlanmıştır (Habl.:M. Sadi Göçenli ve Recep Toparlı, Erzurum, 2, bsk. 1992). 2. *Gülbün-i Hânân*: Kırım hanları tarihidir. Eski (İstanbul 1287, 1327) ve yeni harflerle yayımlanmıştır (Habl.:M. Sadi Göçenli ve Recep Toparlı, Erzurum 1990).

Halim Giray'ın oğlu olan Şahbaz Giray (ö.1836), şiirde Sîretî mahlasını kullanmıştır (Fatin, 204; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 27-28; Tuman 2000: I/463).

Şairlerin Tasavvufî İlişkisi

Şairlerden 10'u tarikatle ilişkilidir. Bunlardan 7'si Mevlevî, diğer 3'ü Gülşenî, Kadîrî ve Halvetî'dir. Bakayî ve Mengli Giray'ın iki tarikatla ilişkisi bulunmaktadır.

Kefeli Seyyid Derviş Mehmed Şefîî (Âsım, 13; Güftî, 51; Safâyî, 138; İsmail Beliğ 1985: 225-27; Şeyhî 1989: I/672; Aras 1987: 172-73; Mehmed Süreyya 1308-11: III/152; Bursalı Mehmed Tahir 1333-42: II/260; Tuman 2000: II/491), Abdullah Râmiz Paşa (Fatin 1271: 127; Şemseddin Sâmî 1306-16: III/2254; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 29-30; Tuhfe I/323; Gövsa 1937: IV/1305; Parmaksızoğlu 1978: XXVII/220-221) ve Selim Giray Mevlevî'dir. Selim Giray'ın Mesnevî'yi ezberlediği söylenir.

Mehmed Fâzıl Paşa, Galata Mevlevihanesi şeyhi Kurretullah Efendi'ye intisap etmiştir. Kabri Galata Mevlevihanesi mezarlığındadır (İnal 1988: I/370-372; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 28).

Mehmed Fakrî, Sezâyî-i Gülşenî'nin halifelerindendir (Müstakimzâde, 340; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 10; Tuman 2000: II/781).

II. Mengli Giray Han, Kırım'da cami ve Halvetî tekkesi, Tatarpınarı'nda medrese ve İstanbul Tophane'de bir Gülşenî tekkesi yaptırmıştır. Tasavvufa meyilli olduğu söylenir (Halim Giray 1990: 167; Fatin 1271: 381; Şemseddin Sâmî 1306-16: VI/4453; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 25; Tuman 2000: II/982; Gövsa 1946: 255).

Bakayî, öğrenimini tamamladıktan sonra Mısır'a giderek İbrahim Gülşenî'den ve Mevlevilikten feyz almıştır. Anadolu'da birçok yere seyahat ettikten sonra Şam'a gitmiş ve burada vezir Mustafa Paşa'nın Mevlevihanesinde mesnevîhanlık yapmıştır (Âşık Çelebi 1994: 73; Hasan Çelebi 1989: 217-18; Beyânî 1997: 46; Müstakimzâde, 144.; Aras 1987: 35-37; Şemseddin Sâmî 1306-16: II/1330; Mehmed Süreyya 1308-11: II/21; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 31; Ergun 1934: 695-696; Tuman 2000: I/101; Gövsa 1937: I/99).

Aslen Kırimlı olan Selim Divâne, kaynaklarda Şeyh Selim el-Kırımî, Kırimlı Selim Baba, Selim el-Kadirî el-Kırımî el-Alevî künyeleriyle anılan şöhretli bir Kadirî mürşididir. Genç yaşta İstanbul'a gelerek medrese eğitimi almış, Bosna'ya kadı olarak tayin edilmiştir. Bu arada tanıdığı Şeyh Muhammed Efendi'ye intisap edip kadılığı bırakmıştır. Kesriyye'de bulunan Kadirî mürşitlerinden Şeyh Hüseyin Hamdi Efendiye bağlanmıştır. Seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra hilâfet makamına getirilmiştir. Daha sonra şeyhinin emriyle Üsküp'e gönderilmiştir. Oradan Köprülü'ye geçmiş, ömrünün sonuna kadar burada hizmet etmiştir.

Halim Giray, Kadirî tarikatına mensuptur (Ârif Hikmet, 16; Fatin 1271: 73; Muallim Naci 1996: 285-87; Mehmed Süreyya 1308-11: II/243; Bursalı

Mehmed Tahir 1990: 21-22; Bağdadlı İsmail Paşa 1945: 499; Osmanlı Tarih Yazarları, 372-373; Tuman 2000: I/219; Gövsa 1937: II/663; Gölpınarlı 1970: XVIII/390).

Şeyh Abdullah Afifüddin Efendi'nin dedesi, Deşt-i Kıpçak'tan gelerek Kırım'a yerleşen ve burada vefat eden Hak Muhammed Efendi, babası Tatar Şeyh İbrahim Efendi'dir. Afifüddin Efendi, babasının vefatında küçük olduğu için kendisine teklif edilen tekke şeyhliğini kabul etmemiştir. Babasına hürmeti olan III. Murad'ın desteği ile İstanbul'da medrese öğrenimi görmüştür. Derece derece yükselerek Sahn Medresesine müderris olmuştur. Selamet Giray, Kırım hanı olunca onu müftü tayin etmiş, Kırım sahilindeki Menkup ve Soğdak mansıplarını Kefe'ye dahil ederek Afifüddin Efendi'ye vermiştir. Selamet Giray'ın vefatından sonra, hacca gitmiş, dönüşte Kefe yakınında bulunan Seyyideli köyündeki tekkesinde irşat görevini sürdürmüştür (Seyyid Muhammed Rızâ 1832: 152-156; Mehmed Süreyya 1308-11: III/366; Bursalı Mehmed Tahir 1990: 10; Tuman 2000: II/632).

Şeyh Abdullah Afifüddin'nin oğlu olan Abdülaziz Efendi, Sinop'ta Şeyh Ahmed Efendi'ye bağlanmış, ondan hilafet alarak yurduna dönmüş, babasının tekkesinde postnişin olmuştur (Seyyid Muhammed Rızâ 1832: 215-217).

Mustafa Müdâmî, Şeyhî Sinan ile görüşmüş, onun halifesi ve torunu Süleyman Efendi'ye intisap etmiştir. Emir Sultan'a manevi bir yakınlık duyarak menâkıbını yazmıştır (Müstakimzâde, 388; Tuman 2000: II/941; Bilgin 1993: 123-139).

Aslen İstanbullu olan Mehmed Kırımî dervişler zümresinden olduğu için seyahat amacıyla Kırım'a gitmiştir (Âşık Çelebi 1994: 119; Sâlim, 133; Mehmed Sirâceddin 1994: 96; Tuman 2000: II/829; Tansel 1974:45-46; Sakaoğlu 1994: 139-141).

Tarikat	Sayı	%	Şair
Mevlevî	7	12,96	Abdülbâki Bakâyî, Abdullah Râmiz, Mehmed Fâzıl Paşa, Mustafa Rahmî, Selim Giray, Seyyid Abdülkerim Şerîfî, Seyyid Derviş Mehmed
Gülşenî	2	3,704	Abdülbâki Bakâyî, Mengli Giray Han II. (Nevâî)
Kadirî	2	3,704	Halim Giray, Selim Divâne
Halvetî	1	1,852	Mengli Giray Han II. (Nevâî)
Tarikat Mensupları	12	20	
Yok/Bilinmeyen	44	80	

Sonuç

Hanlık döneminde Kırimlı 54 şairin adı bilinmektedir. Bunların 34'ünün memleketleri belli değildir. 12'si Kefeli, 4'ü Bahçesaraylı, 1'i Gözlevelidir. Han ve Han soylu şairlerin Bahçesaraylı olduğu göz önüne alındığında toplam 18 şairin Hanlığın başşehrinden olduğu anlaşılır.

Şairler genellikle iyi eğitim görmüş, içlerinde kadı, müftü, müderris, nakî-büleşraf, kazasker, kaptan paşa, mirliva gibi görevlerde bulunanlar olmuştur.

Şairler içinde 7 Mevlevî, 3 Gülşenî, 1 Kadirî ve 1 Halvetî mensubu vardır.

Hanlık dönemi Kırım edebiyatı, genel olarak Osmanlı edebiyatına benzer bir karakter gösterir. Şairlerin büyük çoğunluğu şiirlerinde Osmanlı Türkçesini kullanırlar. 13.yy.da yaşayan Ali ve 14.yy. şairi Mahmud'un şiirlerinde o günkü Kırım Türkçesi görülür. I. Mengli Giray'ın şiirlerinde Tatar Türkçesi egemendir. Bora Gazi Giray'ın Osmanlı Türkçesi yanında Kırım Tatarcası ile de şiirleri bulunmaktadır.

Şairlerin büyük bir kısmı Divan edebiyatı estetiğini benimsemişlerdir. Ali, Mahmud, Âşık Ömer, Gevherî, IV. Mehmed Giray ve Kırımî gibi şairlerin hece vezniyle şiirleri vardır. Mutasavvıf şairlerden Selim Divâne de hem aruz, hem de hece veznini kullanmıştır.

Şairlerden 12'sinin divanı, 2'sinin divançesi vardır. 37'si sadece şiir yazmıştır. 17 şair ise başka eserler de kaleme almıştır.

Kırım edebiyatı da Osmanlı edebiyatı gibi 19.yy.dan başlayarak Batı edebiyatı tarzında gelişimini sürdürmüştür.

KAYNAKLAR

- ABDULLAHOĞLU, Hasan (1932): “Kırım Tarihine Ait Notlar ve Vesikalar-Gazi Giray’ın Mektupları”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi Mecmuası*, 3-7 (İstanbul).
- ALTUN, Kudret (1997): *Tezkire-i Mucîb İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara.
- ARAS, Namık Kemal (1987): *Esrar Dede’nin Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyyesi*, (Ankara Ü. Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- ÂRİF HİKMET: *Ârif Hikmet Tezkiresi*, Millet Ktb. Ali Emîrî, No. 789.
- ÂSİM, Seyrekzâde Kazasker Mehmed: *Âsım Tezkiresi*, İ. Ü. Ktb., Yz. No. 2401.
- ÂŞIK ÇELEBİ (1994): *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ İnceleme Tenkitli Metin*, Haz: Filiz Kılıç, Gazi Ü. SBE, Doktora Tezi, Ankara.
- BABİNGER, Franz (1992): *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Bahriye Üçok), Ankara.
- BAĞDADLI İSMAİL PAŞA (1945-47): *İzâhu’l-meknûn fi’z-Zeyli alâ Keşfü’z-zünûn*, 2 C. İstanbul.
- BAĞDADLI İSMAİL PAŞA (1951): *Hediyyetü’l-ârifin Esmâü’l-müellifin ve Âsâru’l-musannifin*, İstanbul.
- BEYÂNÎ, Mustafa bin Cârullah (1997): (Haz. İbrahim Kutluk), *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- BİLGİN, Orhan (1993): “Şeyhî Hakkında Yeni Bilgiler”, *Marmara Ü. Fen-Ed. Fak. Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7 (1991-92), İstanbul.
- BURSALI MEHMED TAHİR (1990): *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, (Haz. Mehmet Sarı), Ankara.
- BURSALI MEHMED TAHİR (1333-42): *Osmanlı Müellifleri*, 3 Cilt, İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü (1984): *Gevherî Divanı İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya*, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1987): *Âşık Ömer*, Ankara.
- ELMAS, Sevgi (1997): *Rahmî (Kırımlı Mustafa) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni*, Cumhuriyet Ü., Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- ERDEM, Sadık (1994): *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı (İnceleme Tenkitli Metin İndeks Sözlük)*, AKM Yay., Ankara.
- ERGUN, Saadeddin Nüzhet (1934): *Türk Şairleri*, İstanbul.

- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1958): *Gazi Geray Han Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1960) *Yusuf ve Zeliha*, İstanbul.
- FATİN (1271): *Fatin Tezkiresi*, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki (1970): “Halim Giray”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 18.
- GÖVSA, İbrahim Alaattin (1937): *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, 4 Cilt, İstanbul.
- GÖVSA, İbrahim Alaattin (1946): *Türk Meşhurları*, İstanbul.
- GÜFTÎ ALİ, *Güftî Tezkiresi*, Yz. Millet Ktb. Ali Emîrî, 324.
- HALİM GİRAY (1990): *Gülbün-i Hânân*, (Haz. M. S. Göçenli-Recep Toparlı) Erzurum.
- HÜSEYİN VASSAF (1990): *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), C. I, İstanbul.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemâl (1988): *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yay., 2. bs., 4 Cilt, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (1964): “Gazi Giray”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4.
- İSEN, Mustafa (1992): “Divan Edebiyatında Geleneğe Direnenler-II: Gazâyî”, *Yedi İklim*, 32 (Kasım).
- İSMAİL BELİĞ (1985): *Nuhbetü'l-âsâr li-Zübdeti'l-eş'âr*, Haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Gazi Ü. Yay., Ankara.
- KAFZÂDE FÂİZÎ, *Fâizî Tezkiresi*, Yz. Nuruosmaniye Ktb. 3723.
- KÂTİB ÇELEBİ (1286-1287): *Fezleke*, İstanbul.
- KÂTİB ÇELEBİ (1941-43): *Keşfü'z-Zünûn*, İstanbul.
- KINALIZÂDE HASAN ÇELEBİ (1989): *Tezkiretü's-Şuarâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), TTK Yay., 2. Cilt, 2. bs., Ankara.
- KURNAZ, Cemâl-Halil Çeltik (1998): “Osmanlı Dönemi Kıym Edebiyatı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (Güz).
- KURNAZ, Cemâl-Halil Çeltik (2000): *Osmanlı Dönemi Kıym Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayını. Ankara.
- LATİFÎ (1314): *Tezkire-i Latîff*, İstanbul.
- MEHMED SİRÂCEDDİN (1994): *Mecma'-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Haz. Mehmet Arslan, Sivas.
- MEHMED SÜREYYA BEY (1308-11), *Sicill-i Osmânî*, 4 C., İstanbul.

- MİRZAZÂDE SÂLİM, *Salim Tezkiresi*, Süleymaniye Ktb. Esad Ef. 3872.
- MUALLİM NÂCÎ (1986): *Osmanlı Şairleri*, (Haz. Cemâl Kurnaz), Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1986; MEB Yay., İstanbul.
- MUSTAFA SAFÂYÎ, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Süleymaniye Ktb. Esad Ef. 2549.
- MÜCÎB (1997): *Tezkire-i Mucîb İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük*, Haz. Kudret Altun, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. Ankara.
- MÜSTAKİMZÂDE Süleyman Sa'deddin, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktb. Hâlet Ef. 628.
- NEV'ÎZÂDE ATÂYÎ (1989): *Hadâiku'l-hakâyık fî Tekmileti'ş-şakâyık*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1984): "Selim Giray Han-I", *Türk Ansiklopedisi*, XXVIII/394.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1978): "Râmiz Abdullah Paşa", *Türk Ansiklopedisi*, XXVII.
- RİZÂ, Zehrimarzâde Seyyid Mehmed (1316): *Rizâ Tezkiresi*, İstanbul.
- RİYÂZÎ MEHMED, *Riyâzî Tezkiresi*, Yz. Üniversite Ktb. 761.
- SAKAOĞLU, Saim (1994): "Keşfi ve Kırımî", *Türk Dili*, 506 (Şubat).
- SELİM DİVÂNE (1996): *Miftâhü Müşkilâti'l-ârifin Âdâbu Tarîki'l-vâsilîn*, (Haz. Mustafa Tatcı), MEB Yay., İstanbul.
- SEYYİD MUHAMMED RİZÂ (1832): *es-Seb'ü's-seyyâr fî Ahbâri'l-mülûki Tatar*, Kazan.
- SOYSAL, Abdullah Zihni (1940): "Âlî", *Türk-İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1306-16): *Kâmusü'l-âlâm*, 6 C., İstanbul.
- ŞEYHÎ MEHMED EFENDİ (1989): *Vekâyü'l-fuzalâ*, C. I-III, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul.
- ŞEYHÜLİSLÂM ÂRİF HİKMET, *Ârif Hikmet Tezkiresi*, Millet Ktb. Ali Emîrî, No. 789.
- TANSEL, F. Abdullah (1964): "Gazi Giray", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1967): "Kırım Hanı IV. Mehmed Giray'ın Kâmilî Takma Adı ile Yazmış Olduğu Koşma ve Türküler", *Bellekten*, XXXI, 124 (Ekim).
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1971): "Kırım Hanı IV. Mehmed Giray'ın Elimize Geçen Yeni Bir Koşması", *Türk Kültürü*, 109 (Kasım 1971), 45-47

TANSEL, Fevziye Abdullah (1974): “XVII. Asrın Unutulmuş Saz Şairlerinden Kıyımî ve Bir Koşması”, *Türk Kültürü*, 136-137-138 (Şubat-Mart-Nisan).

TANSEL, Fevziye Abdullah-Halil İnalçık; “Gâzi Giray II (Bora)”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. IV.

TOPARLI, Recep-M. Sadi Çöğenli (1992): *Divan-ı Halim Giray*, Erzurum.

TUMAN, Nail (2000): *Tuhfe-i Nâilî*, 2 C., Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara.

YÜKSEL, Zuhâl (1992): “Kıyım Türk Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 3., Ankara.